

Taimetundmine

võib alguse saada ka vanaema ravanduserohust

Kirjaniku ja botaaniku
Rein Sanderiga vestelnud
Toomas Kukk

Kuidas ja miks sai sinust botaanik? Pärnu lahe äärest on sirgunud näiteks ka palju kalureid.

Pärnu lahe ääres on Võiste küla ja Võistes asub Tahkuranna kool. Tollal, kui mina seal käisin, oli seal seitse klassi ja hiljem tehti juurde kaheksas. Praegu on sinna jäänud neli klassi. 1950. aastate lõpul tuli kooli uus õpetaja Regina Kaupmees. Tema rajas kooli juurde kiviktaimla – imeasja, mida keegi polnud varem näinud. Sealt hakkas mu taimeluvi pihta.

Edasi läksin Pärnu esimesse keskkooli. Seal õpetas bioloogiat Lenna Örd. Ta kogus kokku väikese botaanikaringi jagu huvilisi. Siis olid bioloogiaolümpiaadid ja tuli kirjutada ka uurimistöid. Seejärel läksin Tartusse ülikooli kindla mõttega, et õpin taimi.

Ülikoolis ei saanud ma kaua käia, sest kutsuti Vene kroonusse. Tollal veel võeti ülikoolist sõjaväkke – seadus, et ülikoolist ei võetud, tuli välja järgmisel, 1965. aastal. Siis läks ka teenistusaeg kahe aasta peale. Aga kes sees, see sees, tuli sõjaväes olla kolm aastat – ei lastud varem välja.

**Pärast ülikooli sa botaanika ja zoo-
loogia instituuti siiski pikalt tööle
ei jäänud.**

Töötasin seal umbes viis aastat, nii kaua, kui pärast ülikooli pidi suunamise tõttu töötama. Aga siis kutsusid Lahemaa tuttavad poisid mind rahvusparki tööle. Talvel elasin Tartus, tuhnisin herbariumis, lugesin kirjandust ning käisin kaks korda Viitnas kontoris palga järel ja muidu rääkimas.

Iga kord lubati mulle uut eluaset: „.. eelmist sa ei saanud, aga vot siin hakkad nüüd elama“. Lõpuks oli mai-

kuu käes ja küsisin rahvuspargi direktorilt Ilmar Epnerilt, milles küsimus. Ta vaatas ringi ja ütles, et ma ei tohi seda sulle öelda, aga ütlen ikkagi: sind ei tohi piiritsooni sisse kirjutada. Sellega lõppes mu suur vanemteadurikarjäär Lahemaa rahvuspargis.

Miks siis sind piiritsooni ei tohtinud sisse kirjutada?

Olin julgeolekus halvas kirjas ja võib-olla veel kuskil. Kuidas ma olin nimekirja sattunud, seda ei tea vist keegi ning seda tulekski neilt küsida. Ju ma ütlesin seda, mida mõtlesin.

Kuidas jõudsid ravimtaimede ja taimeteede kasvatamiseni?

Ravimtaimed on mind lapsest saati huvitanud. Võiste rannas sai näiteks köömneid kogutud, raudrohtu muidugi ka. Mu vanaema läks pärast

 Nõukogude inimene, nagu ta oli, ei kartnud raskusi: võttis oma kummelinutsu, müüs apteeki; ostis tagasi, müüs uuesti apteeki, ostis tagasi, niikaua kui plaan sai täis!

jaanipäeva või juuli alguses iga aasta nagu tuld täis: ei tea, kas ravandus juba öitseb? See on nõmm-liivatee. Päril lähedal meile enam häid kasvukohti polnud, teeservad olid kamardunud. Lähim koht, kus maantee-ehitusest oli jäänud liivahunnikuid, oli kuue kilomeetri kaugusel. Siis tuli lapsel käia vaatamas, kas ravandus öitseb.

Pärast Lahemaad töötasin umbes kuus aastat Kuuste metskonnas. Meile väänati kaela ravimtaimede varumise ja kasvatamise plaan. Kilingi-Nõmme metsamajand oli siis juhtiv ravimtaimede kasvataja, nemad aval-

dasid ka juhendeid, kuidas kasvata-da näiteks piparmünti, naistepuna ja muud. Meie kasvatasime kummelit. Aga käbikuivati ei sobi hästi kummeli kuivatamiseks ja kogus tuli väike. Nõukogude inimene, nagu ta oli, ei kartnud raskusi: võttis oma kummelinutsu, müüs apteeki; ostis tagasi, müüs uuesti apteeki, ostis tagasi, niikaua kui plaan sai täis! (Naerab.)

Kursusekaaslane Märt Ojamaa kutsus mu Karinule. Siin oli taime-labor, põhiliselt paljundati meristeemselt kartulit ja tomatit, ka nelki ja muudki. Märdil oli plaan hakata meristeemselt viljapuid paljundama, aga viljapuud ei tulnud katseklaasist kuidagi välja ning see jäigi sinnapaika.

Mul oli siin paar hektarit maad kasutada ja mõtlesin, et sellega peab midagi tegema. Hakkasin vaikselt maitsetaimi kasvatama. See võis olla 1988. aasta august, kui mul oli sees igavene valu, muudkui torkis. Sain kokku Lembit Kuhlbergiga, kes oli meil tuntud nõelraviarst. Küsisin temalt, et mis mul viga on. Lembitul oli alati nõel kaasas, haaras õhust tabamatu liigutusega nõela, vaatas mind sellega ja ütles: „Sul on vist magu.“ Mul oli välja vaadatud üks Bulgaaria ravitee retsept. Lembit ütles seepeale: „Nojah, võid proovida.“ Ma siis proovisin, täpselt retsepti järgi. See oli haruldaset vastiku maitsega solk. Jõin seda kolm päeva, siis läks valu üle. Segu jäi laborisse seisma.

Tol vaesel ajal polnud kohvi enamasti saada. Ühel päeval keetsid naised seisma jäänud segust „tavalist“ teed, mis oli haruldaset hea maitsega. Siis tekkis mõte, et võib-olla tahab keegi seda head teed osta. Panime tuttavate-sõprade abiga 19 kilogrammi teed kokku, ühel oli üht ja teisel teist osist kuivatatult. 19 kilo kuiva teed on suur kogus, eriti veel 1988. aastal. Oi,

Rein Sander on sündinud 3. detsembril 1945 Pärnumaal Võiste külas. Lõpetas 1964 Pärnu 1. keskkooli (praegune Pärnu ühisgümnaasium) ja 1972 Tartu ülikooli botaanikuna. Töötanud laborandi ja vaneminsenerina zooloogia ja botaanika instituudis (ZBI), vanemteadurina Lahemaa rahvusparkis (1977), Elva metsamajandi Kuuste metskonnas puukooli juhatajana (1977–1985), vanemaedniku ja agronoomina Järva-Jaani kolhoosis 1985–1990. Alates 1990. aastatest Kubja ürditalu omanik. Avaldanud luulekogusid („Piltkiri“, „Kolmikratas“, „Lemmiknukrus“, „Magistraallabürint“, „Vanakivi“, „Igal linnul oma rohi“; nii mõnigi luuletus on tuntud ka lauluna), proosakogumiku „Mätta otsast“ (2004) ning raamatuid taimedest, näiteks „Ülane, sinilill, karukell“ (1986, koos Arne Selliniga), „Metsast aeda“ (2008), „Kubja Ürditalu ravimtaimed“ (2009), „101 Eesti puud ja põõsad“ (2011), „Koduiaia ilupuud ja -põõsad“ (2014), „Kubja Ürditalu teed ja ravimteed“ (2017), samuti koostanud „Punase raamatu“ (1982) taimede kirjeldused ja „Eesti flora“ 9. köites ülevaate loaliste sugukonna kohta (1984, koos Linda Viljasooga). Eesti LUS-i tegevliige. Pälvinud Juhan Liivi luuleauhinna (1986).

Fotol esiplaanil hariliku kuuse punasevõrseline sort 'Rydal'

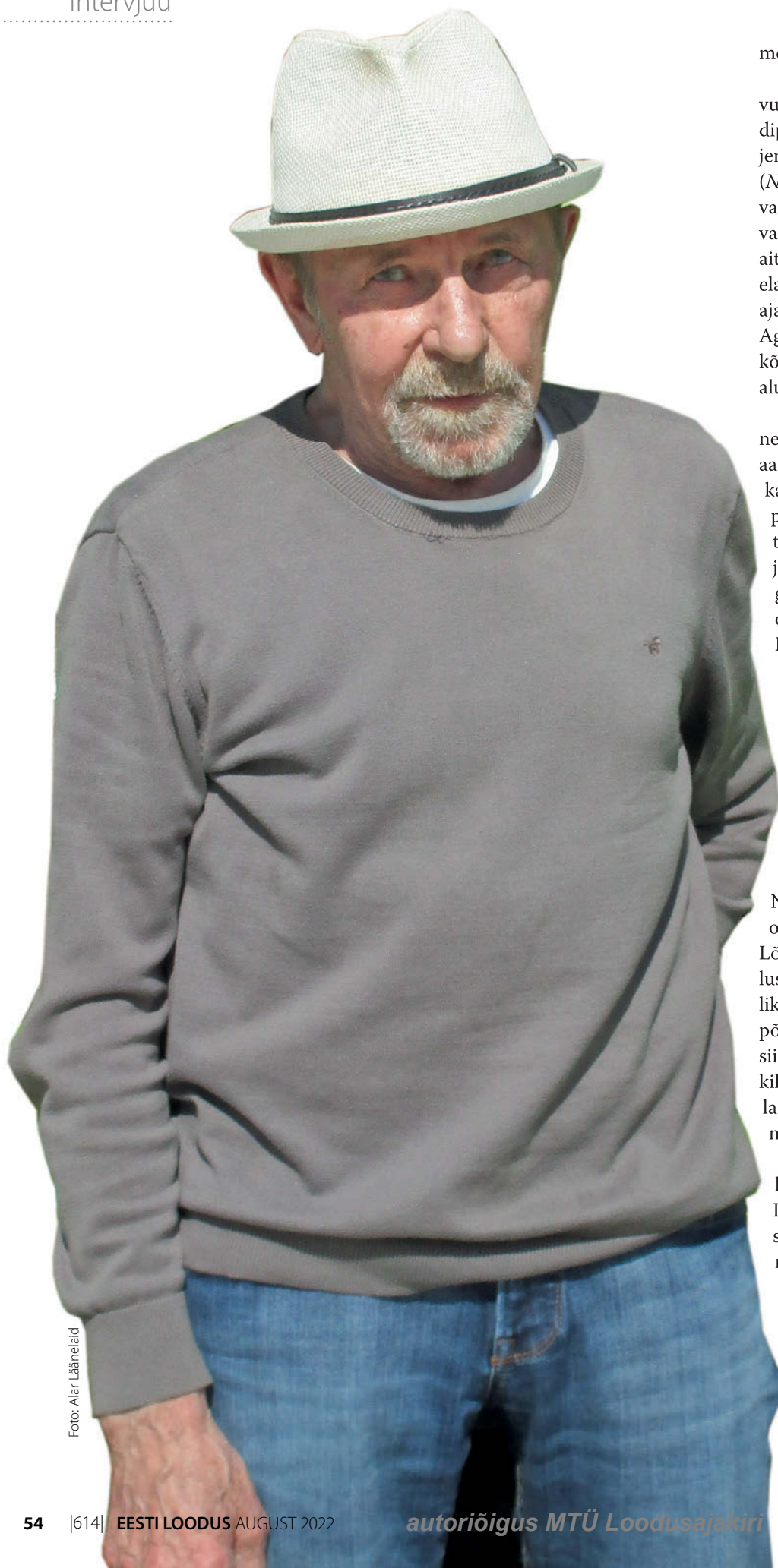

Foto: Alar Läänelaid

me olime siis rikkad poisid! (*Naerab.*)

Vahepeal käisin Rootsis ühistegevuse kursustel ja kirjutasin seal isegi diplomitöö. Ma pole varem ega hiljem nii kehva rootsi keelt lugenud. (*Naerab.*) Mu naine Merike leidis vahepeal Kubja talu, kus elas üksik vanem daam. Merike oli käinud teda aitas ja proua kutsus meid siia elama. Esimesel aastal käisime aegajalt, kõpitsesime natuke siit-sealt. Aga 1991 kolisime Kubjale. Eks see kõik oli siin üsna räämas. Tasapisi alustasime.

Alguses oli meil teekummelit maas neli hektarit, augustis külvasime igal aastal kaks hektarit juurde. See hakkas varem kevadel öitsema, aga vana põld andis ka veel saaki. Neli hektarit kummelit oli ikka hullumaja: see tuli käsitsi kummelikühvliga korjata. Alguses oli meil mitu eakamat korjajat ning koolilapsi. Koolilastel oligi kergem, ei pidanud nii palju kummarduma. Korjajad andsid õhtul teada, mitu pange täit õisikuid tuli ja andsime raha peo peale. Niiviisi ei teadnud aga kunagi, kas järgmisel päeval tuleb keegi korjama või mitte.

Aeg läks aga edasi, muttidel jäid seljad haigeks ja lapsed kasvasid suureks, ei viitsinud tulla. Nii me siin istusime nelja-viiekesi oma nelja hektari kummeli juures. Lõpetasime selle nalja ära. Oli võimalus tuua Lätist sõprade käest kummelikombain, millega oleks saanud kogu põllu kahe päevaga ära korjata. Aga siis poleks olnud seda hunnikut kuskil kuivatada. Venitada ka ei saa: lätlane tahab ju oma kummelikombaini tagasi.

Muud ei jäänud üle, kui hakkasime kummelit Lätist ostma. Leppisime kokku, et meil on vaja sellist kogust ja maksame selle eest niipalju. Kõige suurem kummelikasvataja on Lätis praegu Kuramaal Dobeles aiandusinstituudi lähedal Pēteris Upītise sirelisortide istanduse juures. Selle kummelikasvatajaga vahetasime tihti ravimtaimi: mis sul üle on? Viisime sinna üksvahe näiteks islandi samblikku. Nii kestis see mitu aastast.

Kõiki ravimtaimi polegi ilmselt mõtet endal kasvatada?

Pole muidugi, mõttekam on sisse osta. Ka niisugune pealtnäha lihtne asi nagu rukkililleõis. Ma ei tea, kes teda meil kasvatab; oleme toonud Saksamaalt. Droog on ainult sinised keelõied, mitte kogu õisik. Neid ükshaaval ei nopita, ju käib kogumine ikka masinatega, muidu maksaks see droog hingehinda.

Kuidas sa looduslikke ravimtaimi saad? Kas sul on kindlad kogujad?

Meil on viimasel ajal hea suhe ühe Tartumaa väiketootjaga, kes suvel kogub, ise kuivatab ja talvel pakib. Sisuliselt nagu omainimene ning ta ongi meil ainus erand. Me ei saa riskida, et keegi kuivatab oma taime-nutsukese, nagu juhtub. Tuleb ikka ise oma kuivatites kuivatada, siis pole ohtu, et läheb pruuniks või hallitama.

Hiljaaegu tuli tore kiri ühelt naiselt: ta oli mehele ostnud Kubja pajulilleürti ja kuna käib ka ise loodusest teesid korjamas, oli proovinud ning tee oli väga hea maitsega tulnud. Soovitas mehel poest veel seda teed tuua, aga mees oli toonud teise tootja paki. Olid teed keetnud ja minema valanud: see oli läppunud hein! Kõik oleneb kuivatamisest.

Kas teesegude koostised on enda välja mõeldud?

Need on enamasti vaadatud mõnest paremast retseptiraamatust. Sellega on veel niisugune nali, et teekummel pole ravimtaim, vaid toiduseaduse järgi on see toit. Samamoodi ka kibuvits ja üldse enamik ravimtaimi. Kui selle ära pakid, kirjutad pakendile toote nimeks „kummeliõis“, lisad juhised: võta selline kogus teed ja vett, lase tõmmata ja joo. Aga mis puhul juua, seda peale ei tohi kirjutada, sest toit teadupärast ei ravi ega tervenda.

Meil on hulk teesegusid, nagu astmatee, bronhiiditee ja teised, kuni tähestiku lõpuni välja. Sinna tuleb panna kas või mõni gramm teaduslikult tõendatud toimega ravimtaime, siis muutub segu ravimisarnaseks aineks ja sinna võib peale kirjutada,

Foto: Ott Luuk

Rein Sander on oma aeda kogunud ligi 300 liiki ja sorti haruldasi puid ja põõsaid

Näidiseid Kubja ürditalu teedest, mida saab osta nii apteekidest kui ka mõnest suurest poeketist

mille vastu kasutada. Aga kui on lihtsalt „külmetustee“ ja kirjutad juhendisse, et kasutada külmetuse korral, tuleb kohe kontrolli kohale: „Teil on siin haiguse nimetus kirjas!“. Võtame haiguste registri lahti, seal pole „külmetust“. Aga see ei loe, inimene saavat sellest aru, et tegemist on ravimiga.

Seepeale helistavad ostjad: kas te siis ise ei tea, mille vastu seda taime

kasutatakse, miks see pole karbile märgitud! Me ei saa kirjutada!

Kas oled tunnetanud ravimtaimeturul suuremat konkurentsi, kuna tuleb juurde uusi tootjaid?

Ega neid tootjaid palju pole, vana-dest tegijatest jätkab vast neli firmat. Väiksemad tegijad on ka vanaks jäänud, näiteks Tiiu Väinsaar enam ei müü, kuid omal ajal oli ta suur entusiast. Teised on juhuslikud ja väikesed, müüvad näiteks laatadel.

Kui teha kõik käsitsi, nagu soovitatakse: pead olema keskpäeva paiku põllul näoga päikese poole, taime tohib vaid murda või äärmisel juhul puunoaga lõigata. No ei saa niimoodi toota ja kogused ongi väikesed. (Naerab.)

Kas oled olnud ka mahetootja?

Ei, sellega on nii palju asjaajamist,

Rein Kubja ürditalu müügikioski ees. Nii see hoone kui ka kogu ürditalu on rajatud aastakümneid kestnud tööga

et ajaga jõuab midagi kasulikumat teha. Me nagunii väetisi ei kasuta, vahel oleme saanud naabritelt sõnnikut, seda esimesel aastal komposteerinud, seejärel pannud kartulile ja siis järgmisel aastal külvame sinna mõne ravimtaime peale. Ja milleks panna naistepunale või kummelile väetist: see oleks raiskamine, nad kasvavad niigi, ega rohkem õisi või tugevamat toimeainet juurde ei tule.

Kui palju on sul talus huvilisi vaatamas käinud?

Neid on palju olnud. Me pole enam osalenud lahtiste talude päeval. Veel eelmisel aastal käis nii palju rahvast, et lihtsalt ei suutnud enam. Pidime hommikul kell kümme lahti olema, aga enne kaheksat oli rahvas siin ja õhtul pärast kella seitset lõpes. Olime kõik röötsakil, pole enam jõudu sellega tegeleda. Mitusada inimest päevas on väga palju.

Nüüd on mõned ikka käinud, näiteks kui samas külas midagi toimub. Käivad ka pensionäride rühmad, kes tahavad taimetesid talveks soodsamalt osta. Me ei muretse, et külastajaid on vähe.

Teaduslikult tõendatud toimega ravimtaimi on meil päris vähe,

rohkem põhineb rahvameditsiinil. Kuidas sellesse suhtud, kas peaks olema tõendatud toime?

See on nii ja naa. Rahvameditsiini teadmised võivad olla risti vastupidised, vanas heas usus või kohaliku traditsiooni järgi. Olen siin püüdnud arvutis väikest andmebaasi luua: mul on umbkaudu 400 taimeliiki, vajadusel kirjeldus, toimeained, linkidena on juures kirjandus, mis on kättesaadav. Palju on avaldanud sakslased ja venelased; bulgaarlastel oli üks esimesi suuremaid teoseid „Fütoterapia“, mis jõudis vene keele vahendusel ka siia. Muidugi on ka rohkesti uurimusi, et milline on teatud ainete sisaldus mingis taimes.

Vanadele, ammu teada-tuntud raamatutele on uuemal ajal muidugi lisa tulnud. Pahatihti on need aga korduvalt tõlgitud, algne versioon on olnud hoopis kolmandas keeles. Näiteks on algsest olnud vene keeles, siis seal tõlgitud inglise keelde ning siis eesti keelde – vahepeal läheb info kaduma. Hea, kui taime nime ära tunned.

Kas saad tagasisidet, et näiteks köhatee koostis võiks olla teistsugune?

Algusaegadel oli pidev kooskõlastamine ravimiametiga, nagu pingpong: saatsime neile teesegude retseptid,

tuli vastus, et pange seda või teist juurde või võtke vähemaks. Tegime ümber – tuli tagasi, et ikkagi võiks veel seda vähem olla või midagi muud. Mõne tee puhul kestis selline muutmine terve aasta või kauem.

Oled teinud ja müünud ka maitse-ainesegusid.

Neid kavandades on palju kasu olnud Lilian Issako suurepärase raamatutest. Neid segusid on ka erineva keerukusega: ürdisool on näiteks lihtsalt kas sibul ja sool või küüslauk ja sool. Samas ei viitsi teha salvei hambapulbrit, mis on väga hea: toores salvei ja sool, praeahjus kuivatada ning uhmris peenestada. Proovisin purustada mikseri või kohviveskiga – see pole üldse see, tuleb vaid vastik pulber, mis ei puhasta ega tee midagi. Uhmerdatult on väga hea, aga seda ei jõua endalegi teha. Õnneks võttis külm meil salveid ühel aastal ära, taimed olid küll 10–15 aastat vanad.

Kui palju mood ravimtaimemüüki mõjutab?

Ikka mõjutab, vahel läheb mõni taim moodi. Vahepeal oli näiteks pajulill moes ja Koporje tee, mida venelased *ivan-tšai* pähe müüvad. Kasekäs tuli uuesti moodi, ma ei tea küll, miks teda nüüd venepäraselt *chaga*'ks kutsetakse. Võib-olla on peenem? Eks tüümian ole peenem kui liivatee ning oregano on muidugi parema ja tugevama maitsega kui pune. (*Naerab.*)

Kas eestikeelsest kirjandusest ravimtaimede kohta küllastust ei hakka tekkima?

Tundub, et ikka ostetakse, ja raamatutele see seisma ei jää. Võib-olla on see ikka parem kui päris esoteeriline kirjandus. (*Naerab.*)

Kuidas sulle tundub, kas ravimtaimekultus edendab üldist taime-tundmist?

Kui edendab, siis ilmselt üsna vähe. Virumaa Teataja kirjutas juuli alguses ilusa loo, kuidas Rakverre tehti ilus lilleniit, pilt ka juures. Ma ei saanud pildilt aru, mis seal kasvab. Artiklis oli ühelt proualt küsitud, et

kuidas meeldib. Ta vastas, et talle meeldivad eriti need siniste õitega rukkilille moodi taimed. Käisin eile seda niitu vaatamas – tuli välja, et rukkilille moodi taim on sigur. Vanemale inimesele võiks sigur tuttav olla: sigurikohvi kogemus on kindlasti olemas.

Rakvere uus lilleniit oli aga väga kenasti tehtud, üks ilusamaid, mida olen näinud. Aga see on rajatud kahe tänava vahele, nii et mõlemal pool on kaks sõidurida ja eluohtlik on lähedalt vaadata. Aga muidu on ilus! Tegija on olnud asjatundja.

Kas ja mida võiks parema taime-tundmise heaks üldiselt teha?

Kes tahab, see õpib, ja kes ei taha, ei saa ka õppides selgeks. Muidugi võiks rohkem taimi tunda – isegi maainimesed ei tunne enam tavalisemaid taimi.

Mul on umbes kahekümne aasta tagune tore näide, küll linnarahvaga. Siia õuele tuli kamp ministeeriumide kantslereid, seisavad siin õue-murul. Mul abikaasa Merike küsib neilt, et millel seisate. Keegi ei tea – ei kortslehte, raudrohtu ega teehte. Siis läheme aeda, kus meil tollal oli suur ravimtaimede näidisaed. Kõigil löid silmad särama – kanep! Niipalju siis valikuliselt tuntakse.

Lugesin üht artiklit, kus öeldakse, et kibuvitsaoksi ei tohi metsa alla kompostiks viia, kuna kibuvits hakkab vohama ja lämmatab kõik teised taimed. Kõigepealt pole kirjutaja teinud vahet, milline kibuvits: meil on 20 liiki kibuvitsu, neist pooled looduslikud. Ju ta mõtles kurdlehist kibuvitsa, mis rannal vohab. Terve mõistusega inimene ei pane nagu nii kibuvitsaoksi komposti, sest need ei lagune nii kiiresti kui rohttaimed. Pahane pole aga põhjust olla: kibuvitsaoksi pole tõesti mõtet komposti panna, mõni ehk sai targemaks.

Mainisid kurdlehist kibuvitsa. Kas teda peaks meil tõrjuma?

Kohati peaks ikka tõrjuma. Olen näinud tugevaid tihnikuid. Kui rannal on mõni üksik madal põõsas ja randa kasutatakse, siis pole lugu, aga kui

on näha, et muutub umbrohuks, siis tuleb tõrjuda. Eks ta levib merevee ja lindudega.

Kust oled saanud oma teesegude jaoks kibuvitsamarju?

Meil on olnud Saaremaal üks suvitaja, kes korjas väga ilusaid vilju. Endal on ka väike istandus. Aga kurdlehine kibuvits ei sobi teetaimeks, sest ta viljades on seemnetel palju karvu. Kui puhastada ja karvad välja pesta, siis saab küll head teed ja moosi, aga kes seda teha jõuab. Ehk vaid oma tarbeks.

Mida ikkagi teha, et taimi üldiselt paremini tuntaks?

Taimetundmine algab koolist. Vanasti olid kooliaiad, see oli päris hea õppevahend. Õpilased said vähemalt selgeks, kuidas õigesti kõblast käes hoida. Selleks on ju neli viisi: kas kõb-

 Muidugi võiks rohkem taimi tunda – isegi maainimesed ei tunne enam tavalisemaid taimi.

las allpool, tera üleval; kõblas allpool, tera allpool ning kõblas ülal, tera enda poole või endast eemale. (*Naerab.*)

Ilmselt on tulnud peale ka hulk õpetajaid, kes taimi ei tunne.

Vanasti olid Värskas õpetajate seminarid. Olen seal isegi taimi õpetamas käinud. Aga praegu vist midagi sellist enam ei ole. Oleneb muidugi inimesest endast: kas laps märkab, kui vanaema küsib, kas ravandus õitseb.

Kas sa said taimed selgeks juba enne ülikooli?

Ma pole neid siiani selgeks saanud. (*Naerab.*) Kõrrelisi ei tasu enam üldse küsida, hakkavad ununema.

Aga loalisi võib ikka küsida? [Rein Sander on „Eesti flora“ loaliste sugukonna ülevaate autor koos Linda Viljasooga]

Ka need hakkavad meelest ära minema. Vanasti töötasin ZBIs koos Kaljo Porgiga, sortisime Laelatu puis-

niidult kogutud heinaproove. Kaljoga töötades tuli esimesel nädalal muudkui temalt küsida, et mis liiki see paari sentimeetri pikkune kõrrelisejupp on. Aga siis hakkasid taimed selgeks saama. Praegu pole mõtet neid jupikesi minult küsida. Millega kokku ei puutu, läheb meelest.

Kas oled endale ka herbaariumi teinud?

Varem ikka tegin, aga herbaariumist sai enamik ära antud ja osa kuhugi kolides maha jäetud. Viimasel kümmekonnal aastal olen omale herbariseerinud puid ja põõsaid, neist on mul raamatute kirjutamisel abi olnud.

Mul aias on ka päris palju puu- ja põõsaliike ja -sorte, puittaimi peaks kokku olema 300 taksoni kanti. Vahepeal sai roose kogutud ja haljaspistikutega paljundatud, aga see on praeguseks lõppenud. Vaid vähesed roosid olen alles jätnud. See talv oli haruldaselt vastik – ära külmusid täiesti külmakindlad roosid, nagu sort 'Robusta', mis on alati katmata talvitunud.

Aedniku põhitööriistad peaksid olema käärid, saag ja kirves. (*Ohkab.*) Alguses planeerid, paned ühe puu siia ja teise sinna, aga või need siis hoolivad – läheb viis-kuus aastat mööda ja avastad, et ikka sai liiga tihedalt pandud, üks on kasvanud teise võrasse või oksad vales suunas ajanud.

Kas sa ürditalu pidamise oled noorematele edasi andnud?

Olen pensionil. Aga võtan ikka arvu-ti lahti ja kui vaja, teen arved, mingid kokkuvõtted või kirjad ära, nii et olen poole kohaga endiselt tööl.

Luulekogusid pole sa uuemal ajal ka avaldanud.

Paarkümmend aastat pole. Olen küll oma tarbeks sahtlisse kirjutanud. Vahepeal mõtlesin, et võiks valikkogu avaldada, aga kellele seda ikka vaja. Loodus- ja isamaaluulet on mõnedes valikkogudes siiski ilmunud. Parem oleks, kui keegi teine koostaks, aga siis hakkaksin muidugi norima, et miks see luuletus sai sisse ja teine jäi välja. ■